

"האיש משה" – דברים לזכרו של פרופ' משה ארנד ביום השנה לפטירתו

רפי ועקנין

אני מבקש לפתוח בדבר שאיש עוד לא אמר על פרופ' ארנד:
האיש משה היה קפדן. כל מכתב וכל שיחה היה פותח בדברי מחאה על תארים או מילות כבוד שתליתי בו.
אני אומר זאת בפתח דבריי משום שהדבר מטיל עליי מגבלה גדולה. כשאני בא לדבר באיש משה צריך
אני לחשב היטב את דבריי שלא יקפיד עליי במה שאומר עליו.
חכמים לימדונו "שאינן אומרים בפני המת אלא דבריו של מת" (ברכות ג ע"ב), ואני כתלמיד בפני רבו,
כל מה שאומר על מורי ורבי פרופ' ארנד יהיה משלו.

נאמר במסכת שבת (קה ע"ב): "כל המוריד דמעות על אדם כשר, הקב"ה סופרן ומניחן בבית גנזיו".
מפרש ר' חנוך זונדל בעל הפירוש "ענף יוסף": "הכוונה כי יש מי שמתאבל על העדר אנשים כשרים, יש מי
שמתאבל על העדר פרנס, יש מי שמתאבל על העדר החכמה ויש מי שמתאבל על העדר הגנה מפני צרות
המתרגשות ובאות לעולם".

הרשוני ואומר לכם: מימי לא בכיתי על מותו של אדם שאינו בן משפחה; כשנודע לי דבר מותו של
פרופ' ארנד, בכיתי גם בכיתי – משום כל הסיבות שמנה בעל ה"ענף יוסף".
בכיתי על העדרו של אדם כשר, בכיתי על העדרו של פרנס, בכיתי על העדר החכמה ולאחרונה אני בוכה
על העדר הגנה.

בדברי הספד לרב עזריאל דביר ז"ל, הביא פרופ' ארנד גמרא זו ממסכת שבת ופירשה פירוש משלו:
כל המוריד דמעות על אדם כשר, על אדם שלא העליב איש, על אדם שלא פגע באיש, שהקפיד על
קלה כחמורה, שעסק בצורכי ביתו ובצורכי ציבור באמונה, מי ש'מוריד דמעות' על אדם כזה, משמע מי
שמושקק לאותן תכונות ובוודאי מתאמץ לחקותן ומשתדל להגיע למעלתו של אותו אדם כשר – זהו
אדם שהקב"ה יחשיב אותו כירא שמים.
יפים הדברים למי שאמרם.

הגמרא במסכת ברכות (לט ע"ב) עוסקת בהלכות בציעת הפת.
נאמר שם: "שלמה מצווה מן המובחר". כלומר, אדם שהייתה מונחת לפניו כיכר לחם שלמה בצד
התיכות של לחם, מצווה מן המובחר לברך על הפת השלמה. ואפילו כאשר השלמה היא פת קיבר קטנה
והפרוסות הן פת גדולה, יברך על השלמה. עוד נאמר באותו מקום: "תורמים בצל קטן שלם ולא חצי בצל
גדול". ללמדך – מידת השלמות גדולה ממידת הגדלות.
מידה של שלמות הייתה בו ברבי משה, ומידת הגדלות לא נחשבה בעיניו כלל. על שלמות זו אני מבקש
לעמוד.

כשרצו חכמים לשרטט קווי מתאר לדמותו של מורה בישראל הם נזקקו לפסוק: "כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו כי מלאך ה' צבאות הוא" (מלאכי ב, ז). את הפסוק הזה דרשו חכמים במסכת חגיגה (טו ע"ב): "אם הרב דומה למלאך ה' צבאות, יבקשו תורה מפיהו; ואם לאו, אל יבקשו תורה מפיהו". "מלאך ה'" הוא ביטוי הבא לתאר את דמותו האידאלית של הרב, כלומר של "מורה התורה ומלמדה בישראל" כפירוש המהרש"א. ביטוי זה הוא גם ביטוי של שליחות, כפירוש המצודות. בזכות מידותיו אלו אומר רד"ק: "יאות לכל כהן שישמרו שפתיו דעת המצוות והחוקים להורותם בשפתיו". כלומר – המורה הוא סוכן הדעת, הערכים והתרבות, ותפקידיו להנחילם לדורות הבאים אחריו. תפקיד זה מותנה בהיותו גם מייצגם – נציגם של אלו וגם מגשימם. בהסתמך על פסוק זה ומדרשו נפסק להלכה כי: "הרב (=מורה) שאינו הולך בדרך טובה, אף על פי שחכם גדול הוא... אין למדים ממנו" (שו"ע יו"ד רמ"ו, ח). את הטעם לכך אומר המהר"ל: "כי התלמיד והרב יש להם חיבור וצירוף ביחד ביותר, ואין לך חיבור כמו התלמיד והרב" (מהר"ל, נתיבות עולם, נתיב התורה, פרק ח). יחסי מורה-תלמיד הם יחסים אשר כל-כולם נובעים מיסודות רוחניים, ואין בהם צד ביולוגי כמו ביחסי אב-בן: "שאביו מביאו לחיי העולם הזה, ורבו מביאו לחיי העולם הבא". עם זאת, זיקתו של המורה לתלמידו מתוארת כזיקה של מוליד: "כל המלמד את בן חברו תורה, מעלה עליו הכתוב כאילו ילדו" (סנהדרין צט ע"ב). ביטוי זה של "הולדה" בא להמחיש את עצמתה ועומקה של הזיקה מורה-תלמיד.

אמרנו לעיל כי שני יסודות יש בתפקידו של המורה: ייצוג ותיווך. הוא מתווך לתלמיד את עולם הדעת, הערכים והתרבות והוא אמור להיות גם מייצגם של אלו. על השתלבותם של שני היסודות הללו ועל השפעתם בעיצוב אישיותו של התלמיד כתב פרויד באחת מאיגרותיו:

איני יודע מה השפיע עלינו ונעשה משמעותי יותר, האם שקידתנו על המדעים שלימדונו או התעסקותנו באישיותם של מורינו. מכל מקום, זו האחרונה הייתה מוחלחלת כמחוחות כלנו בלי הרף, ואצל רבים מקרבנו הובילה הדרך למדעים רק על גבי אישיותם של המורים.¹

כלומר, לא רק תוקפם של הדברים הנלמדים הוא הקובע, אלא תוקפה של האישיות המלמדת אותם. ככל שאישיות זו תקיפה ואמינה, כך התורה שהיא מלמדת מחנכת ומשפיעה.

רק אישיות אותנטית ובעלת תואם פנימי מלא מהווה ערך פדגוגי מעצב ומחנך. קרע בין תוכן האישיות לבין ביטוייה החיצוניים נוטל ממנה ערך מחנך זה, לפי שהוא חושף את חוסר התואם ואת הכאוס הפנימי של אישיות זו... בכך חדל המחנך מלהיות דגם מנומנטלי.²

תפיסה זו יש בה מידה רבה של אידאליות והיא מציבה בפני המורה דרישות מופלגות, לזה קראו חכמים "מלאך ה'".

יודע אני שאין מלאכים מצויים הרבה בשוק, אבל כזו הייתה דמותו של מורי ורבי פרופ' משה ארנד, נוח

1 ז' פרויד, "לפסיכולוגיה של תלמיד גימנסיה", שיחות, 1 (1987), עמ' 36.

2 פ' ניטשה, מובא אצל י' גולומב, הפיתוי לעוצמה – בין ניטשה לפרויד, ירושלים תשמ"ז, עמ' 74.

עדן.

לפני 13 שנים בדיוק סיימתי את כתיבת עבודת הדוקטורט בהדרכתם של פרופ' משה ארנד, וייבדל לחיים ארוכים פרופ' דוד צוריאל.

לרגל המאורע כתבתי דברי תודה לפרופ' ארנד. דברים שהיו יפים לשעתם והם נכונים כנכון היום.

לאדוני מורי ורבי

פרופ' משה ארנד

אילו באתי לומר דברים על ענוותך וצניעותך,
הרי אלו דברים שבינך לבין עצמך – וכבר קדמוני בכך.

אילו באתי לומר דברים על אצילות הנפש ואצילות הדעת שבך,
הרי אלו דברים שבינך לבין זולתך – ומן המפורסמות הם.

אילו באתי לומר דברים על תורתך ויראתך,
הרי אלו דברים שבינך לבין בוראך – ובהדי כבשי דרחמנא למה לי.

אבל בא אני לומר דברים על מה שבינך לביני – על אבהותך.

"כי אמנם המלמד ומורה יקרא אב" (ספורנו לבראשית י, כא)
"ותלמיד הצריך לרבו יקרא בן" (רש"י לסוכה ח ע"ב)

אב היית לי, פרופ' ארנד

קרבתני, תמכתני ולימדתני בחן בחסד וברחמים,

ועל הכל מודה אני לך.

חבל על דאבדין ולא משתכחין

וכפי שפירש רש"י: "הפסד גדול יש על גדולים שאבדו ואיני יכול למצוא חסידים אחרים כמותם"